

YOKSULLUKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ, “KAYNAKLARIN YOKSULLUĞU” VE KADIN EMEĞİ*

Fatime Güneş**

1. GİRİŞ

Hane geçim stratejileri kavramı, özellikle 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde; yeniden yapılanma politikaları ve ekonomik krizlerin yoksullaştırıcı etkilerine karşı hanelerin nasıl mücadele ettiklerini anlamak için kullanılmaktadır. Geçim stratejisi analizinde insanlar yoksulluğun pasif kurbanları yerine üretken ve aktif aktörler olarak görülmektedir. Yoksullukla başa çıkma stratejileri, yaşam koşullarını bozan içsel ve dışsal faktörlere karşı toplumun genel refah düzeyinin altında kalmamak için; hane ve bireyler tarafından geliştirilen davranışları içermektedir. Yoksul hanelerde özellikle kadınlar ailenin geçimi ve yeniden üretimini sağlamak için yoğun emek harcamaktadır. Diğer bir deyişle, geçim stratejileri yaygın olarak kadınlar tarafından ekonominin kötüleştiği zamanlarda hanenin konumunu güvence altına alma girişimi olarak da değerlendirilmektedir.

Ancak yoksulluğa karşı geliştirilen stratejiler, hanelerin sahip olduğu kaynaklar ve içinde buldukları yapısal koşullardan bağımsız değildir. Bu çalışmada, “hane geçim stratejileri” kavramına eleştirel bir mesafeden yaklaşılmaktadır. Çünkü kavram hem yoksulların kaynaklarına fazlaca önem vermekte, hem de “kaynakların yoksulluğu” nu “idare etmek” için yoksullukla mücadele eden kadın emeğinin yükünü gizlemektedir.

Bu makalenin temel amacı, “kaynakların yoksulluğu” modeli çerçevesinde; yardım alan hanelerde kadınların yoksulluğa karşı nasıl mücadele ettiklerini analiz

* Bu çalışma Anadolu Üniversitesi araştırma fonu tarafından desteklenmiştir. Proje No:2003-030813

** Yard. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

etmektedir. İlk olarak hane stratejileri kavramının kapsam ve içeriği eleştirel bir şekilde değerlendirilmektedir. Daha sonra, yoksullukla mücadelede “yoksulların kaynakları”, “geçim yaklaşımı” ve “kaynakların yoksulluğu” yaklaşımları ele alınmaktadır. Son olarak, yardım alan hanelerde yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kadınların emeklerini nasıl kullandıkları, Eskişehir’de yapılan alan araştırmasının verilerine dayanarak; incelenmektedir.

2. YOKSULLUKLA BAŞA ÇIKMADA “HANE STRATEJİLERİ”

2.1. Hane Stratejisi Kavramının Kapsamı

Hane stratejileriyle ilgili; antropolog, sosyolog, iktisat, sosyal tarihçi ve siyaset bilimcilerin çalışmalarına dayanan, geniş bir yazın (Tilly, 1979, 1987; Moen ve Wethington, 1992; González de la Rocha, 1994, Rakodi, 1994; Engelen, 2002; Viazzo ve Velunch, 2002; Wallace, 2002) bulunmaktadır. Kavram yaygın olarak “geçim stratejisi” olarak kullanılmasının yanı sıra “var olma stratejisi”, “aile uyum stratejisi”, “yeniden üretim stratejisi”, “yaşam stratejisi”, “yaşam projesi” olarak da ifade edilmektedir. Hane stratejileri kavramıyla, genel olarak düşük gelirli kesimin mikro düzeyde toplumsal ve ekonomik davranışı analiz edilmektedir (Schmink, 1984; González de la Rocha, 1994). Sosyolojik açıdan aile stratejisi kavramı, toplumsal değişim süreçlerinin ve sonuçlarının açıklanmasında kullanılan bir araçtır. Bu kavram aynı zamanda, ailenin tarihsel değişimin aktif bir parçası olduğunu ifade etmektedir (Moen ve Wethington, 1992:234). Sosyoloji düşünce tarihinde yapısalcı yaklaşımlar, insan davranışının toplumsal yapılar tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Oysa hane strateji yaklaşımında birey aktif aktör olarak görülmektedir (Engelen, 2002:453–455). İktisatçılar tarafından hane stratejileri kavramı, metodolojik olarak Yeni Ev Ekonomisi yaklaşımı içinde işletilmektedir. Bu yaklaşım, hanenin ortak faydasını azamiye çıkarmak için; aile üyelerinin akılcı tercihlere bağlı davranış geliştirdiğini savunmaktadır (Becker, 1965). Kısacası, hane stratejisi araştırmalarında insanlar seçme özgürlüğüne sahip aktif bireyler olarak ele alınmaktadır.

Tilly (1979), aile stratejisi kavramını aile ve aile üyelerine rehberlik eden bir dizi üstü örtük kurallar olarak tanımlamaktadır. Stratejiler aileyi bir bütün olarak etkileyen ekonomik ve sosyal kararları içermektedir. Bu kararlar, hanenin günlük yaşam içinde karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik işlevlere sahiptir (Tilly, 1987). Radcliffe (1986) ise, “hane yaşam stratejilerini” aile üyelerinin kararları, eylemleri ve amaçları çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu amaçlar, karar ve eylemler hanenin yeniden üretimini sağlamaktadır (aktaran, Muthwa, 1999). Kaztman ve Filgueira (1999) geçim stratejileri, toplumsal hareketlilik ve bütünleşme stratejilerini birbirinden ayırmaktadır. Geçim stratejileri, yoksul hanelerin yoksullukla baş etmek için geliştirdikleri kısa dönemli tepkileri ifade etmektedir. Burada toplumsal sermaye önemli bir rol oynamaktadır.

Toplumsal hareketlilik ve toplumsal bütünleşme stratejileri ise insan sermayesine yatırımı gerektiren uzun dönemli uygulamaları içermektedir (aktaran, Rosas, 2002:84).

Hane stratejisi yaklaşımı kavramsal ve metodolojik olarak bazı sınırlılıklara sahiptir. Birincisi, bu yaklaşım insanların eylemlerinde serbest ve özgür olduğu varsayımına dayanmaktadır. Strateji kavramında, bireyin aktif bir aktör olarak seçme özgürlüğüne sahip olması abartılmaktadır. Hiçbir aktör tamamen bağımsız ve özerk karar verebilecek koşullara sahip değildir (Engelen, 2002:456).

İkinci problem, strateji kavramının ekonomik boyutuyla ilgilidir. Stratejilerin ekonomik boyutta ele alınması, bireylerin davranışlarının arkasındaki kültürel motiflerin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Kültürel faktörler stratejik seçimler üzerinde etkilidir (Hareven, 1991). Örneğin, toplum tarafından kültürel olarak benimsenmiş geleneksel davranış rolleri; hane içinde verilen karar, hane içi bakım işlerinin tahsisi, aile içi çatışmaların çözülmesi gibi süreçlerde alınacak stratejik kararlar üzerinde etkili olabilmektedir.

Üçüncü metodolojik problem ise, zaman algısıyla ilgilidir. Hane stratejileri uzun ve kısa dönem içinde alınan kararları kapsamaktadır. Uzun vadede stratejik kararlar çocukların eğitime yapılacak yatırımları ve göç kararlarını içerebilir (Engelen, 2002:457). Kısa dönemli stratejik kararlar ise, beklenmedik problem ve felaketler karşısında alınabilir. Örneğin, erkeğin beklenmedik bir anda işten atılması ailenin kısa dönemli ve hızlı stratejiler geliştirmesini gerektirebilir. Uzun ve kısa dönemli stratejiler bazen örtüşebileceği gibi bazı durumlarda da birbirini etkisizleştirebilir.

Aile stratejileri kavramının özüyle ilgili problemlerden biri, strateji kavramının tanımıyla ilgilidir. Strateji kavramı, bir amaca ulaşmak için var olan seçenekler arasında en uygun olanın akılcı bir şekilde seçilmesini ifade etmektedir (Engelen, 2002:457). Ancak, bireyler karar alırken her zaman akılcı davranamayabilir. Bireyin aldığı kararlar bilinçsiz bir motivasyon sonucunda da gerçekleşmiş olabilir.

Kavramın özüyle ilgili sınırlılıklardan bir diğeri de, kavramın hane içinde yaşanan güç ilişkilerini ihmal etmesidir. Yeni Ev Ekonomisi bakış açısına göre, hane bireyleri ailenin ortak faydasını azamiye çıkarmak için rasyonel tercihler yapmaktadır. Oysa aile içinde alınan kararlar toplumsal cinsiyet ve yaşa bağlı güç ilişkilerini içermektedir. Hane içinde maliyet/fayda hesabı, fedakârlık rolü, farklı güç dağılımı dikkate alındığında bütün aile üyelerinin ortak faydayı sağladığını söylemek zorlaşmaktadır (Moen ve Wethington, 1992; Nelson ve Smith, 1999). Hane içinde alınan kararlar toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve çatışmaları içermektedir. Hane stratejileri analizlerinde, ataerkil güç ilişkileri de dikkate alınmalıdır.

Hane stratejileri kavramına getirilen eleştiriler ve kavramının sınırlılıklarına rağmen, González de la Rocha (1994:12–13) bu yaklaşımın yoksulluk çalışmalarında kullanılmasının yararlı olduğunu şu nedenlere bağlamaktadır: Birincisi, strateji kavramı yapısal yaklaşımlara karşı geliştirilmiş bir tepki olarak toplumsal değişimin açıklanmasına alternatif sağlamaktadır. Kavram, yapısal sınırlılıklara rağmen; bireyler tarafından yapılan tercihlerin mümkün olabileceğini ve bireylerin yapısal zorlamaların pasif birer alıcıları olmadığını içerir. İkincisi, strateji yaklaşımı geleneksel toplumda bireylerin (çok az kaynak ve güce sahip) alışkanlık ve geleneklerinin dışında karar veremeyecekleri ve davranamayacakları fikrinin karşısında yer alır. Yoksul hanede bireyler gerçekleştirdikleri eylemlerinin çoğunu akılcı olarak tasarlamazlar. Ancak, hane bireylerinin eylemleri niyet edilmese de çoğu zaman rasyoneldir. Üçüncüsü, hane stratejileri kavramı hanenin değişen dışsal ekonomik koşullara karşı cevap verme kapasitesini açığa çıkarmaktadır. 1980’li yıllarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde; hanelerin ekonomik kriz ve yeniden yapılanma süreçlerini bu stratejilerle nasıl karşıladığını açığa çıkarması açısından faydalı bir kavramdır. Son olarak, hanelerin çok az gelire nasıl ayakta kaldıklarını anlamak için alan araştırmalarında kullanılan bir kavramdır. Çünkü kavram ücretli gelir dışındaki kaynakların önemini de ortaya koymaktadır.

2.2. Yoksullukla Başa Çıkmada “Hane Stratejileri”

Yoksullukla mücadelede “hane geçim stratejileri kavramı” ilk olarak 1970’li yıllarda Latin Amerika ve Afrika’da yapılan çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle enformel sektörün, kent yoksullarının günlük ekonomik yaşamlarının anlaşılmasında; formel sektör kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır (Wallace, 2002:275–276). Enformel ekonomi, Latin Amerika’da kapitalist gelişmenin çeşitlenmiş yapısı içinde; ekonominin örgütlü ve güvenceli alanlarında düzenli gelir sağlama olanaklarından dışlanan yoksullar için gelir getirici faaliyet alanları haline gelmiştir. Daha önce yoksulluğun pasif kurbanları*** olarak görülen yoksul kesimler “geçim stratejileri” kavramıyla üretken ve aktif aktörler olarak değerlendirilmektedir (Schmink, 1984:88–89).

“Geçim stratejisi” kavramı, 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde; yeniden yapılanma politikaları ve ekonomik krizlerin yoksullaştırıcı etkilerine karşı hanelerin nasıl ayakta kaldıklarının anlaşılması için yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir (Chant, 1994; Demir, 1994; Gonzalez de la Rocha, 1994; ODTÜ, 2000, Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002; Rakodi, 1991; Lingman, 2005). Snell ve Starking (2001:10–11) yoksullukla başa çıkma stratejilerini, yoksullaştırıcı toplumsal ve ekonomik koşullar altında toplumun genel refah düzeyinin altında kalmamak için; hane ve bireyler tarafından

---

*** Oscar Lewis’in (1968) yoksulluk kültürü yaklaşımına göre, yoksulluk bir yaşam biçimi olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu yaklaşım yoksulların kendi durumlarını değiştirmek için sahip oldukları kapasiteyi dikkate almamaktadır.

ek gelir kazanma ve harcamaların kısılması gibi stratejik olarak geliştirilen davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Chant'e (1991:7) göre, hane geçim stratejileri dışsal olumsuz koşullarla başa çıkmak için yoksul aileler tarafından uygulanan genel metotlardır. Lingman'a göre ise, (2005:11–16) geçim stratejileri yaygın olarak kadınlar tarafından, ekonominin kötüleştiği zamanlarda hanenin konumunu güvence altına alma girişimidir. Geçim stratejileri, Lingman tarafından daha çok yaşam koşullarını bozan içsel ve dışsal faktörlere karşı, yaşam seviyesini korumak ya da devingenliği yükseltmek için hanelerin yaptıkları düzenlemeler anlamında kullanılmaktadır.

Morgan'a göre, (1989, aktaran González de la Rocha, 1994:11) hane stratejilerinin analizi için üç koşul gereklidir. Birincisi, kaynakların varlığıdır ki bunlar olmadan stratejiden söz etmek olanaksızdır. İkincisi, kaynakların hem maddi hem de maddi olmayan unsurlarıdır. Üçüncüsü ise, kaynakların idaresinde hane içi yaşanan güç ilişkilerinin varlığıdır. Son koşulda, karar verme süreçlerinde ve kaynakların kullanımında çatışma ve eşitsizliğin varlığına dikkat çekilmektedir. Bu nokta, kadınların yoksulluğa karşı verdikleri mücadelede haneye kaynak aktarım, aktarılan kaynakların tahsisi ve bölüşümü süreçlerinde oynadıkları rolleri ve yoksulluktan nasıl etkilendiklerini ortaya koyma açısından önemlidir.

2.2.1. “Yoksulluğun Kaynakları” Modeli

“Yoksulluğun kaynakları” modeli González de la Rocha (1994) tarafından geçim stratejileri yaklaşımı altında, 1981 ve 1982 yılları arasında Meksika'nın Guagalajara kentinde yapılan alan araştırmasına dayanarak; geliştirilmiş bir modeldir. Bu model, 1980'li yıllarda düşük ücretlere rağmen Meksika'da yoksul kentli hanelerin geçim ve/veya yeniden üretimlerini nasıl sağladıklarını anlamak için geliştirilmiştir. Yoksulluğun kaynakları modelinde, kentli yoksul hanelerin geçim stratejileri dört temel yapısal koşula dayandırılmaktadır (González de la Rocha, 2001:76–78).

1. *Maaş/ücret/gelir kazanma olanağı*: Hanede temel gelir getirici erkeğin maaşı düşükse ailenin geçimi zorlaşmaktadır. Bu durumda genellikle yoksul kentli hanelerde kadınlar, gelir getiren işlerde çalışarak hanenin geçim sıkıntısını hafifletmeye çalışmaktadır. Kadınların işgücü piyasalarına katılması hane yapısıyla da ilişkilidir. Birden fazla yetişkin kadının olduğu geniş ailelerde kadınlar daha rahat işgücüne katılabilmektedir. Çekirdek ailelerde de, erkeğin (hastalık, işsizlik vb) gelir getirici rolünün başarısız olması sonucunda; kadınlar gelir getiren işlerde çalışmaya başlamaktadır. Ailede yetişkin çocukların olması ise, en azından iki kişinin işgücü piyasalarına katılma olasılığını artırmaktadır. Erkeğin maaşının yanı sıra, diğer hane üyelerinin işgücü piyasalarından getirdikleri maaş ve istihdam fırsatları hane geçiminin temel kaynaklar arasında yer almaktadır.

2. *Küçük meta üretimi ve küçük ticarete emek yatırımı*: Hane ekonomisi, kazanılan maaşın yanı sıra küçük ticaret ve küçük meta üretimi gibi diğer gelir kaynaklarına da

dayanmaktadır. Bu tür gelir kaynaklarında özellikle kadınlar önemli rol oynamaktadır. Kentli yoksul hanelerde kadınlar dikiş dikerek, yemek pişirerek, erkeklerse marangozluk, tuğla ve tesisat işlerinde çalışarak ek gelir kazanmaktadır. Çocuklar da evde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin yapım ve satış aşamasında annelerine yardımcı olmaktadır.

3. *Tüketim için gerekli mal ve hizmetlerin üretimine emek yatırımı*: Hanenin tüketimi için gerekli mal ve hizmetlerin üretimi genellikle görünmeyen bir alandır. Hane içinde bu işler temel olarak kadınlar tarafından yapılmaktadır. Yemek pişirme, çamaşır, ütü, bulaşıkların yıkanması, temizlik gibi günlük işlerin yanı sıra, dikiş ve hatta evin inşaatı, onarımı gibi işlerde de kadınlar yoğun emek harcamaktadır.

4. *Sosyal değişimden gelen gelir*: Kentli yoksul haneler için, toplumsal ilişki ağları ve destek sistemleri temel varlık kaynaklarıdır. Kadınlar ve erkekler bu ilişki ağlarında önemli rol oynamaktadır. Her ikisinin de çalışma ve sosyal zamanlarını geçirdikleri toplumsal alanlar bu ilişki ağlarının yaratılmasında oldukça önemlidir. Özellikle akraba, arkadaş, komşu ve iş arkadaşları mal ve hizmet akışını sağlayan ilişki ağları arasında yer almaktadır.

González de la Rocha'nın modeli (2001) içinde kentli yoksul hanelerin geçimleri esas olarak piyasadan elde edilen maaşa dayanmaktadır. Hanenin geçimi genellikle erkeğin gelir getiren faaliyetine dayanmaktadır. Ancak bununla birlikte, kadın ve diğer hane üyeleri (kız ve erkek çocuğu) de yoksullukla başa çıkmak için işgücü piyasalarına katılmaktadır. Hanede bireylerin yaptıkları işler ve meslekler (işportacılık, ev işçiliği, zanaatçılık, enformel işçilik ve kendi hesabına çalışma vb.) farklılaşmaktadır. Bu modelde, hane üyelerinin ortak birlikteliğin yanı sıra, hanede yaşanan eşitsizliklere de vurgu yapılmaktadır. Özellikle, hane içi kaynakların bölüşümü ve tüketiminde toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı eşitsizliklerin, bireysel ve ortak çıkarlar arasında yaşanan çatışmaların altı çizilmektedir. Aynı hanede yaşayan kadın, erkek, çocuk ve yetişkinler yoksulluktan farklı etkilenmektedir (2001:78–79).

2.2.2. Geçim Yaklaşımı

Geçim yaklaşımı kalkınma yazınında gelişmekte olan ülkelerde, özellikle 1990'lı yıllardan bu yana yoksullukla mücadele ve yoksulluğun azaltılmasında; etkili olan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım yoksulluğu, gelir/tüketim eksikliğinin yanı sıra; eğitimsizlik, sosyal hizmetlerin azlığı, sağlığın kötüleşmesi gibi yoksunluk durumlarını da dahil ederek değerlendirmektedir. Yoksulluk genel olarak yoksunluk, kırılgnlık, güçsüzlük, güvensizlik durumu olarak tanımlanmaktadır (Krantz, 2001). Gelir ve tüketim temelli yoksulluk ölçümleri yerel düzeyde yoksul hanelerin yaşadığı yoksunluk, kırılgnlık ve güçsüzlük durumlarının anlaşılmasında sınırlılıklara sahiptir. Bundan dolayı, yoksulların yoksulluk deneyimleri ve yoksulluğu nasıl algıladıkları yoksullukla mücadelede politikalarında önemlidir. Bu çerçevede, geçim yaklaşımı yoksulluğun azaltılması

ve hanelerin yoksullukla başa çıkmasında sahip olduğu *kapasite* ve *varlıklara* önem vermektedir (Sen, 1981; World Bank, 1990; Chambers ve Conway, 1992; Moser, 1996, 1998; UNDP, 1999; Rakodi, 1999).

Hanenin geçimi, hanenin sahip olduğu maddi ve maddi olmayan toplumsal kaynaklara ve yaşam için gerekli faaliyetleri gerçekleştirme kapasitesine bağlıdır. Geçimin sürdürülebilirliği ancak stres ve şoklarla başa çıkıldığı, kapasite ve varlıkların hem şimdi hem de gelecekte geliştirilip çoğaltıldığı zaman mümkündür (Rakodi, 1999). Bu yaklaşım yoksullukla mücadelede, yoksulların sahip olduğu varlıklar ve yoksullukla başa çıkmak için geliştirilen stratejiler arasında ilişki kurmaktadır. Moser'e göre (1998), yoksullar sahip oldukları farklı ve karmaşık varlıklarıyla yoksulluk koşullarına karşı idare etmektedir.

Rakodi (1999:316–318), hane geçim stratejilerinin analizinde kullanılan sermaye varlıklarını şöyle sınıflandırmaktadır: doğal sermaye, fiziksel sermaye, finansal sermaye, insan sermayesi ve sosyal sermaye. Doğal sermaye toprak, su ve diğer çevresel kaynaklardan oluşmaktadır. Kentte yaşayanlar da, bu doğal sermayeye (su, enerji vb) doğrudan ya da dolaylı olarak bağımlıdır. Fiziksel sermaye ise, üretim için gerekli araç ve aletleri içermektedir. Bunlar hanelerin yoksulluğu azaltmak için geliştirdikleri stratejilerin temel elementleridir. Finansal sermaye kredi, tasarruf, emekli maaşı gibi parasal kaynakları içermektedir. İnsan sermayesi, hane içinde var olan emek kaynaklarını ifade etmektedir. İnsan sermayesinin niteliği ve sayısı hanenin üretim ve yeniden üretim faaliyetlerini etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, hane üyelerinin eğitim düzeyi, sağlık durumları, hanede yaşayan kişi sayısı hanenin yoksullukla başa çıkmasında önemli faktörlerdir. Sosyal sermaye hane, topluluk ve toplumsal düzeyde var olan insan ilişkilerini kapsamaktadır. Bu insan ilişkileri veya ilişki ağları karşılıklı güvene dayalı birliktelikleri ve ortaklıkları içermektedir.

Moser (1998:25), bozulan ekonomik koşullara karşı kent yoksulları tarafından geliştirilen stratejileri emek, insan sermayesi, üretken varlıklar, hane ilişkileri ve sosyal sermaye varlıklarının kullanımı çerçevesinde analiz etmektedir. Moser'in çerçevesi içinde emek ve insan sermayesi ayrı iki varlık kaynağı olarak sınıflandırılmaktadır. Emek, yoksul insanların en önemli varlığı olarak tanımlanmaktadır. İnsan sermayesi ise, emeğin niteliğini etkileyen sağlık ve eğitim olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Konut, kent yoksulları için en üretken varlıklar arasında ilk sırada yer almaktadır. Hane ilişkileri, gelirin birleştirilmesi ve tüketimin paylaşımını ifade etmektedir. Moser'in çerçevesi içinde sosyal sermaye ise topluluk içinde ve haneler arasında karşılıklılığa dayanan ilişkilerdir. Bu ilişkiler güvene dayalı toplumsal bağlardan oluşmaktadır.

2.2.3. “Kaynakların Yoksulluğu” **** Modeli

“Kaynakların yoksulluğu” yaklaşımı, hanelerin yoksullukla başa çıkmak için sahip olduğu varlıkların erozyona uğradığını ve var olma stratejilerinin mite dönüştüğünü savunmaktadır. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra yaşanan ekonomik krizler, artan işsizlik, tüketim için gerekli mal ve hizmetlerin maliyetinin artması, reel ücretlerin düşmesi ve işgücü piyasalarında düzenli gelir kazanma olanaklarının daralması yoksul hanelerin yaşam koşullarını daha çok kötüleştirmiştir (González de la Rocha, 2007; Güneş, 2009a). González de la Rocha “yoksulluğun kaynakları” modelinin, kentli yoksul hanelerin 1980’li yıllarda bozulan ekonomik koşullara karşı geliştirdikleri stratejilerin anlaşılmasında faydalı olmasına rağmen; 1990 sonrasının koşullarında yoksul hanelerin durumunu açıklamada sınırlılıkları olduğunu savunmaktadır. Ona göre, yoksul hanelerin sahip olduğu varlıklar temelinde geçimlerini nasıl sağlandığını ortaya koyan hane stratejileri yaklaşımları mite dönüşmüştür. Yoksullukla mücadelede aktif rol üstlenen Dünya Bankası gibi kurumlar da politika önerilerinde yoksulların sahip olduğu kaynaklara fazlaca önem vermektedir (González de la Rocha, 2007: 45–46).

Son yılların ekonomik koşulları, gelişmekte olan birçok ülkede emeğin işgücü piyasalarından dışlanmasına ve istihdam olanaklarının da istikrarsızlaşmasına neden olmuştur. Bu koşullar, kentli yoksul hanelerin daha önce geliştirdikleri geçim stratejilerini yaratma kapasitelerini azalmaktadır. Ekonomik yeniden yapılanma ve yeni liberal politikalar yoksulların var olma koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Yoksulluğun kaynakları modeli de ampirik ve teorik olarak geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. İçinde bulunduğumuz dönem emeğin dışlanması ve yoksulluğun yoğunlaşmasının sonucu olarak “kaynakların yoksulluğu” nu ifade etmektedir (González de la Rocha, 2007:57).

González de la Rocha (2007:57–59) geçim stratejilerini analiz ettiği dört yapısal koşulu “kaynakların yoksulluğu” açısından tekrar gözden geçirerek şu sonuçlara ulaşmaktadır:

1. *Maaş kazanma olanağı*: Eğer emek kentli yoksullar için en önemli kaynak ise, işgücü piyasalarının emeği dışlamaya yönelik eğilimi yoksulların geçimleri için kaçınılmaz sonuçlara neden olacaktır. Bugün erkeğin işsizliği hanelerin en önemli özelliği haline gelmeye başlamıştır. Birincisi, işsizlik düzenli maaşın kaybedilmesi anlamına gelmektedir ve daha da önemlisi kişinin refahı ve kimliği için önemli olan deneyimlerin ve toplumsal bağların yitirilmesi anlamına gelmektedir. İş bulma zorluklarının devam etmesi hanenin tamamlayıcı gelir sağlama kapasitesini de etkilemektedir. Diğer hane üyelerinin (kadın, erkek ve kız çocuğu) de işgücü piyasalarına katılarak düzenli gelir kazanma olanakları zorlaşmaktadır.

**** Kavramın İngilizcesi “Poverty of Resources” dur.

2. *Küçük meta üretimi ve küçük ticarete emek yatırımı*: İstihdam eksikliği, küçük meta üretimi, küçük ticaret gibi diğer gelir kaynaklarını da aşındırmaktadır. Daha önce haneye gelen düzenli para ile hammadde, ulaşım ve diğer işlere yatırım yapılması mümkün iken, işsizlik diğer hane üyelerinin bu alanlarda iş yapmasını zorlaştırmaktadır. Yoksulluğun kaynakları modelinde, hanede istikrarsız işler ve formel istihdam bir aradadır. Diğer bir deyişle erkeğin maaşı düzenli ve ayrı bir gelir kaynağı iken, kadın veya çocuklar küçük girişimci olarak yeni işler (geçici ve istikrarsız da olsa) kurabiliyorlardı. Yeni durumda, istikrarsız işler ve işsizlik bir arada bulunmaktadır. Çok sınırlı kaynaklarla yaşamak için mücadele eden kent yoksullarının çoğu istikrarsız işler ve işsizlik arasında kalmaktadır.

3. *Tüketim için gerekli mal ve hizmetlerin üretimine emek yatırımı*: Emeğin dışlanması hanenin geçim için gerekli mal ve hizmetlerin üretim kapasitesini azaltmaktadır. Diğer bir deyişle, hanenin tüketimi için gerekli mal ve hizmetlerin karşılanması işgücü piyasalarından elde edilen düzenli gelire dayanmaktadır. Düzenli gelirin azalması hanenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını zora sokmaktadır.

4. *Sosyal değişimden gelen gelir*: İlişki ağlarının kurulmasında iş çevresi oldukça önemlidir. Düzenli gelir kazanma dayanışma ve destek ağlarının yaratılması ve kullanılması üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. İşsizlik, geçici çalışma, yoksulluğun artması, kentli yoksul haneleri bu toplumsal ilişkilerin dışında bırakmaktadır. Arkadaş, komşu, iş arkadaşı ve akrabalar aracılığıyla mal ve hizmet akışının sağlandığı ve karşılıklılaşma dayanan destek ve dayanışma ağları da zayıflamaktadır.

Yoksul bireyler, haneler ve topluluklar yenilikçi stratejiler ve kaynaklarla ekonomik değişimlere cevap vermektedir. Bununla birlikte yoksul haneler, ekonomik ve toplumsal değişimler karşısında da oldukça hassastır. Hanenin toplumsal düzeni, ekonomi politikalarının ve işgücü piyasalarının eğiliminden doğrudan etkilenmektedir. Çünkü işgücü piyasalarından elde edilen gelir hane refahının temel belirleyicisidir. İstihdamın azalması, hanenin ekonomik ve toplumsal düzeninin sağlanmasını gittikçe zorlaştırmaktadır. Çalışmanın yoğunlaşması, hane üyelerinin özellikle istikrarsız ve düşük gelirli işlerde uzun saatler ve daha çok çalışması, kadın, çocuk ve yetişkinlerin işgücüne katılması, geçimlik faaliyetlerde kadın emeğinin yoğunlaşması, geleneksel hane stratejileri arasında yer almaktadır. Ancak, işsizlik, enformel işgücü piyasalarının doyması ve insanların kendi hesabına çalışabilecek işlerle meşgul olma olanaklarının daralması geleneksel stratejilerin uygulanmasını ciddi düzeyde sınırlamaktadır. Bu sınırlıklar, hanelerin tüketimlerini ertelemelerine ve azaltmalarına neden olurken, gıda gibi en temel ihtiyaçtan vazgeçmek zorunda kalınması ise, hanelerin artık daha başka bir seçeneklerinin olmadığını göstermektedir (González de la Rocha, 2007: 61).

3. YARDIM ALAN HANELER ve “KAYNAKLARIN YOKSULLUĞU”

3.1. Yöntem ve Örneklem

Bu çalışma, belediyelerden yardım alan hanelerin yoksulluk durumu ve yoksullukla başa çıkma stratejilerinde kadınları rolünü anlamaya yönelik 2003 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilen alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmanın verileri, Eskişehir’de Tepebaşı ve Büyükşehir Belediyesi’nden gıda, yakacak, eğitim ve nakit yardım alan 300 hane ile yüz yüze gerçekleştirilen görüşme ile toplanmıştır. Görüşülen haneler katmanlı örneklem yöntemiyle her iki belediyeden rastgele 150’şer kişi seçilerek belirlenmiştir. Hanelere uygulanan anket yapılandırılmış ve yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır.

1.1. Hanelerin Sosyo demografik Arka Planı

Bilgisine başvuru toplam 300 kadından yüzde 72,3’ü evlidir. Kocasını ölmüş kadınların oranı yüzde 11,3, eşinden boşanmış kadınların oranı yüzde 10,3 ve kocasından ayrı yaşayan kadınların oranıysa yüzde 6’dır (Tablo 1). Kadınların kocasından boşanma/ayrı yaşama nedenleri arasında şiddet, erkeğin işsizliği, içki, kumar gibi nedenler ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 1: Kadınların Medeni Durumu

	Kişi sayısı	Toplam Yüzde
Evli	217	72,3
Kocasını Ölmüş	34	11,3
Boşanmış	31	10,3
Ayrı Yaşıyor	18	6,0
Toplam	300	100,0

Hanede yaşayan ortalama kişi sayısı 4,75’dir. Hem kadınların hem de erkeklerin yarısından fazlası köy veya kasaba doğumludur. Şehirde doğan kadın ve erkeklerin oranıysa düşüktür. Kadın (%65,1) ve erkeklerin (%67,4) çoğu 30–49 yaş dilimi arasında yer almaktadır. Kadın ve erkeklerin çoğu emek güçlerini kullanabilme potansiyeline uygun yaştadır (Tablo 2).

Tablo 2: Yaş Durumu

	Kadın		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
19 ve altı	2	0,6	-	-
20–29	51	16,9	21	9,7
30–39	116	38,6	75	34,6
40–49	80	26,5	71	32,8
50–59	28	9,3	37	17,0
60 ve üstü	23	7,6	13	6,2
Toplam	300	100,0	217	100,0

1.2. Eğitim

Kadınların erkeklere göre eğitim düzeyleri düşüktür. Okuryazar olmayan kadınların oranı (% 20,3) erkeklere (%6) göre daha yüksektir. Erkeklerin yüzde 68,7'si, kadınların ise yüzde 59'u sadece ilkokul mezunudur (Tablo 3).

Tablo 3: Eğitim Durumu

	Kadın		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okur Yazar Değil	61	20,3	13	6,0
Okur Yazar	11	3,7	7	3,2
İlkokul Terk	21	7,0	5	2,3
İlkokul Mezunu	177	59,0	149	68,7
Ortaokul Terk	4	1,3	18	8,3
Ortaokul Mezunu	11	3,7	11	5,1
Lise Terk	5	1,7	3	1,4
Lise Mezunu	10	3,3	9	4,1
Üniversite Mezunu	-	-	2	,9
Toplam	300	100,0	217	100,0

Tablo 4'de görüldüğü gibi kadınların yüzde 73,3'ü ve erkeklerin ise yüzde 71,9'u sağlık güvencesine sahiptir. Kadın (%71,5) ve erkeklerin (%75,6) çoğunun sahip olduğu sağlık güvence türü yeşil karttır (Tablo 5). Moser'in (1998) kavramsal çerçevesinde eğitim ve sağlık insan sermayesinin iki önemli unsurunu oluşturmaktadır. Yardım alan hanelerde kadın ve erkeğin eğitim düzeyleri düşüktür. Geçim yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, hanelerin yoksullukla başa çıkmak için piyasa koşullarında yüksek maaşlı, düzenli ve istikrarlı işler için rekabet edebilecek insan sermayesine sahip olmadıkları söylenebilir.

Tablo 4: Sağlık Güvencesinin Olup Olmadığı

	Kadın		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yok	79	26,3	61	28,1
Var	221	73,3	156	71,9
Toplam	300	100,0	217	100,0

Tablo 5: Sağlık Güvence Türü

	Kadın		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
SSK	56	25,3	38	24,4
Emekli Sandığı	3	1,4	-	-
Bağ-Kur	4	1,8	-	-
Yeşil Kart	158	71,5	118	75,6
Toplam	221	100,0	156	100,0

Kadınların yüzde 98,7'si herhangi bir mesleği olmadığını belirtmiştir. Sadece dört kadın mesleğinin terzilik olduğunu söylemiştir. Meslek sahibi erkeklerin oranıysa yüzde 71'dir (Tablo 6). Sıralanan meslekler arasında inşaat işçiliği, fabrikada işçilik, şoförlük ilk sırada yer almaktadır. Ancak erkeklerin meslekleri belli bir eğitimi gerektirmeyen işleri kapsamaktadır. Sahip olunan meslekler erkeklerin eğitim düzeyleriyle örtüşmektedir ve deneyimle edinilmiştir.

Tablo 6: Meslek Durumu

	Kadın		Erkek	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Yok	296	98,7	63	29,0
Var	4	1,3	154	71,0
Toplam	300	100,0	217	100,0

1.3. Göç

Ekonomik zorluk ve geçim sıkıntısı çeken hanelerin gelir getiren iş ve çalışma imkânları yaratabilmek için yaşadıkları bölgeleri terk ederek kentlere ve başka ülkelere göç ettikleri bilinmektedir. Göç, yoksullukla mücadelede sonuçları açısından uzun dönem için alınmış stratejik bir karardır (Engelen, 2002). Göç, yoksulluğa karşı hanenin yaşam koşullarını iyileştirmek ve hane bireylerinin refah seviyesini (eğitim, sağlık vb.) yükseltmek için; yoksul haneler tarafından uygulanan önemli bir stratejidir. Ancak yoksulluk, risk, güvensizlik, gelir yetersizliği gibi nedenler hanelerin göç etmelerine neden olmakla birlikte, göç tek başına hanelerin yoksulluktan kurtulması için yeterli bir koşul değildir (Snel ve Staring, 2001; Güneş, 2009b). “Geçim” ve “yoksulluğun kaynakları” modelinde de ortaya konulduğu gibi, yoksullukla mücadelede göçün başarısı işgücü piyasalarında düzenli gelire ulaşabilecek iş imkânları ve toplumsal dayanışma ağlarının varlığıyla da ilişkilidir.

Toplam 300 hane arasında Eskişehir’e göç ederek yerleşenlerin oranı 73,3’dür..... Hanelerin çoğu Eskişehir’in çevre il ve ilçelerinden göç etmiştir. Hanelerin çoğunun (%60) göç etme nedeni ekonomik zorluklardır. Evlilik, eğitim, sağlık, deprem, kocasıyla anlaşmazlık, kan davası, köyde akrabalar ile anlaşmazlık, iftira, emeklilik, eşin ölümü, kayınvalide ile anlaşmazlık, evlatlık verilme ise diğer göç etme nedenleri arasında yer almaktadır. Göç etme süreleri incelendiğindeyse hanelerin çoğunun 1980 sonrası Eskişehir’e göç ettiği görülmektedir (%82). 1990 sonrası göç edenlerin oranı yaklaşık yüzde 55’dir (Tablo 7).

***** “Kentsel Yoksulluk/Dışlanma (MI), Göç ve İstihdam: Eskişehir’de Belediyeden Yardım Alan Haneler” (Güneş, 2009b) başlıklı makalede göç, istihdam ve yoksulluk/toplumsal dışlanma ilişkisi ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu makaledeyse, hanelerin göç durumu, kadınların ve erkeklerin işgücü piyasalarındaki konumu “kaynakların yoksulluğu” yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmektedir.

Tablo 7: Hanelerin Göç Durumu

	Hane Sayısı	Yüzde
1960 – 1969 arası	12	6,0
1970 – 1979 arası	28	13,0
1980 – 1989 arası	59	26,8
1990 sonrası	121	55,0
Toplam	220	100,0

Türkiye’de yapılan kentsel yoksulluk çalışmalarının (Erder, 1996; Işık ve Pınarcıoğlu; Kaygalak, 2001; Adaman ve Keyder, 2006) sonuçları da kent yoksullarının 1980’den sonra göç ettiğini ortaya koymaktadır. “Kaynakların yoksulluğu” modelinde de ortaya konulduğu gibi işgücü piyasalarının yapısal koşulları (işsizlik, düzensiz ve istikrarsız çalışma) hanelerin yoksulluğunu derinleştirmektedir. Stratejik bir karar olarak göç uzun dönemde hanelerin yoksulluktan kurtulmasını sağlayamamıştır.

1.4. Hanelerin Sahip Olduğu Varlıklar

Hanenin/bireyin sahip olduğu varlıklar, yoksulluk çalışmalarında kullanılan göstergeler arasında yer almaktadır. Ayrıca üretken varlık (Moser, 1998) ve fiziksel sermaye (Rakodi, 1999), geçim yaklaşımı tarafından hane stratejileri analizinde kullanılmaktadır. Varlık, satış sonucunda paraya çevrilebilen ve kişiye kâr ve fayda sağlayan mülkiyettir. Konut, toprak, sermaye hisseleri kişisel servetler oluşturan temel varlıklardır. Sahip olunan varlıklar “üretken varlıklar” ve “tüketim varlıkları” olarak üzere iki gruba ayrılırlar. Üretken varlık arasında konut ve toprak gibi varlıklar yer almaktadır. Çünkü konuttan kira, topraktan gelir elde edilebilmektedir. Tüketim varlıkları ise, üzerinden gelir elde edilemeyen, kullanım değerine sahip ve ihtiyaçların karşılanmasına kolaylıklar sağlayan araçlardır. Buzdolabı, çamaşır makinesi, otomobil, kira vermeden oturlan konut tüketim varlıkları arasında yer almaktadır. Tüketim varlıklarının sahipliği ve niteliği yoksullukla mücadelede kadın emeğinin yerinin anlaşılması açısından önemlidir.

a) Konut

Konut, bireyin ve hanenin toplumsal yeniden üretimi için gerekli en temel maddi kaynaklardan biridir. Konut edinme mekanizmalarının piyasaya bağlı olduğu durumlarda, yüksek ve güvenceli gelire sahip olmayan kesim için konut edinme fırsatları zorlaşmaktadır (Aldrich ve Sandhu 1997). İşsiz, düşük ücretli ve düzensiz gelir kazanan kesimler, barınma ihtiyaçlarını, ya enformel (anne-baba-akraba yanında oturma, kaçak konut edinme gibi) ilişki ağlarıyla çözmekte ya da insani yaşam koşullarından uzak kötü konutlarda düşük kira karşılığı oturmaktadır.

Yardım alan hanelerin konut sahipliği incelendiğinde, çoğunun kiracı olduğu görülmektedir (%62,3). Oturdıkları konutun mülkiyetine sahip olanların oranıysa düşüktür (%27). Hanelerin yüzde 10,3'ü ise anne, baba ve akrabalarının konutlarında kira ödemedi oturmaktadır (Tablo 8). “Geçim yaklaşımı” çerçevesinde analiz edildiğinde konut, yardım alan hanelerin yoksullukla mücadelede kullanacakları üretken bir kaynak değildir. Ancak, çok az hanenin konut sorunlarını aile ve akrabalık temelinde kurulan geleneksel destek ve dayanışma ağları aracılığıyla çözmeye çalıştıkları görülmektedir. “Kaynakların yoksulluğu” modelinde ortaya konulduğu gibi dayanışma ve destek ağları kentli yoksul haneler için gittikçe zayıflamaktadır.

Tablo 8: Oturulan Konutun Mülk Durumu

	Hane Sayısı	Yüzde
Kiracı	187	62,3
Kendi Evi	81	27,0
Akraba Mülkü	31	10,3
Diğer	1	0,3
Toplam	300	100,0

Hanelerin yüzde 90'ı tek katlı ve fiziki koşulları yetersiz konutlarda oturmaktadır. Kadınların çoğu (%80,5) hem kendilerine hem de çocuklarına ait ayrı yatak odalarının olmadığını belirtmiştir (Tablo 9). Konutun ısıtılması için belediyeden alınan kömür yardımının yanı sıra, çoğunlukla atık çöp maddeleri, kâğıt, karton parçaları, eski elbise, sokaktan toplanmış maddeler kullanılmaktadır. Tuvaleti evin içinde olmayan hanelerin oranı yüzde 52,3'dür. Konutta ayrı banyosu olmayan hanelerin oranıysa yüzde %71,3'dür (Tablo 10). Bu haneler yıkanmak için genellikle tuvaleti kullanmaktadır.

Tablo 9: Ebeveyn ve Çocuklar İçin Ayrı Odanın Olup Olmadığı

	Hane Sayısı	Yüzde
Ayrı Ebeveyn Odası Var	14	4,7
Ayrı Ebeveyn ve Çocuk Odası Var	40	13,4
Ayrı Ebeveyn ve Çocuk Odası Yok	240	80,5
Çocukların Ayrı Odası Var	4	1,3
Toplam	300	100,0

Tablo10: Konutun Altyapı Durumu

	Hane Sayısı	Yüzde		Hane Sayısı	Yüzde
Tuvalet Evin İçinde	143	47,7	Banyosu Olan	86	28,7
Tuvalet Evin Dışında	157	52,3	Banyosu Olmayan	214	71,3
Toplam	300	100,0	Toplam	300	100,0

Konut, özellikle ev kadınlarının bütün günlerini ve gelir kazanan kadınların iş dışındaki zamanlarını, hane halkının var olması için gerekli yeniden üretim işlerini gerçekleştirdikleri bir mekândır. Kötü inşa edilmiş, yetersiz altyapı hizmetlerine sahip, sayıca az odadan oluşan konutlar, aile bireylerin uyumak, çalışmak, dinlenmek gibi ihtiyaçlarının karşılanması için yetersizdir. Bu durum, kadınların ev içi emeklerine baskı yaratarak onların ev işlerinde daha çok emek harcamasına neden olurken, onları insani yaşam koşullarından mahrum bırakmaktadır.

b) Tüketim Varlıkları

Tüketim varlıkları, hanenin günlük hayatını kolaylaştıran temel araçlar olarak; hanenin yaşam seviyesinin ve yoksulluk koşullarının anlaşılmasında kullanılan göstergeler arasında yer almaktadır. Tüketim araçları sahipliğinin yanı sıra, bu araçları edinme biçimi ve niteliği de yoksulluğun boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Özellikle kadınların yoksullukla başa çıkmak için emeklerini nasıl kullandıkları ve yoksulluktan nasıl etkilendiklerinin açığa çıkarılmasında tüketim varlıklarının sahipliği ve niteliği önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, tüketim varlıkları sahipliği, bunların kalitesi ve kadının emek yoğunluğu arasında önemli bir ilişki vardır Yaşam için gerekli temel tüketim araçlarının yokluğu ve/veya kalitesi kadınların ev içinde harcadıkları emek ve zamanı etkilemektedir. Bu aletlerin yokluğu kadınların kendilerini psikolojik olarak da kötü hissetmelerine neden olmaktadır.

Yardım alan hanelerin yüzde 46'sında çamaşır makinesi, yüzde 9,7'sinde televizyon, yüzde 51'inde elektrikli süpürge, yüzde 19'unda buzdolabı, yüzde 25'inde ise ütü yoktur. Hanelerin bir kısmı ikinci el ve/veya kullanılmış ev aletlerine sahiptir. Buzdolabına sahip olanların yüzde 18'i ise ikinci el buzdolabı kullanmaktadır. Sadece bir hane bulaşık makinesine sahiptir. Kadınların yüzde 60'ı bulaşık makinesini gereksiz bir araç olarak görmektedir. Hanelerin hiçbirinde bilgisayar bulunmamaktadır (Tablo 11).

Tablo 11: Elektrikli Ev Aletleri Sahipliği

	Yok	Yüzde	Var	Yüzde	Toplam	Yüzde
Buzdolabı	57	19,0	243	81,0	300	100,0
Bulaşık Makinesi	299	99,7	1	0,3	300	100,0
Çamaşır Makinesi	138	46,0	162	54,0	300	100,0
Televizyon	29	9,7	271	90,3	300	100,0
Elektrikli Süpürge	153	51,0	147	49,0	300	100,0
Ütü	75	25,0	225	75,0	300	100,0
Bilgisayar	300	100	-	-	300	100,0
Cep Telefonu	239	79,7	61	20,3	300	100,0

Ailenin yeniden üretimi için gerekli bu ev araçlarının yanı sıra; hanelerin yatak odası, çocuk odası, yemek odası takımı, salon takımı, cep ve ev telefonu, bilgisayar, bisiklet gibi diğer yaşam kolaylıklarına sahip olup olmadıkları da incelenmiştir. Yardım alan hanelerin çoğunda yatak odası (%86), çocuk odası (%98,7), yemek odası (%98,7) ve salon takımı (%96,3) yoktur. Hanelerin dörtte üçünde vardır (%76,7). Bisikleti olmayan çocukların oranı yüzde 72'dir (Tablo 12).

Tablo 12: Ev Eşyası Sahipliği

	Yok	Yüzde	Var	Yüzde	Toplam	Yüzde
Yatak odası takımı	258	86,0	42	14,0	300	100,0
Yemek odası takımı	296	98,7	4	1,3	300	100,0
Salon takımı	289	96,3	11	3,7	300	100,0
Çocuk odası takımı	296	98,7	4	1,3	300	100,0
Çekyat	70	23,3	230	76,7	300	100,0
Bisiklet	217	72,3	83	27,7	300	100,0

Türkiye’de ev eşyaları ailenin toplumsal statüsünü yansıtmakta ve kadınların toplum içindeki “evkadını” konumunu etkilemektedir. Eşyaların düzenlenmesi, misafirlere yapılan ikram, evin temiz tutulması çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında ev kadınlığının göstergeleridir ve kadınlar arasında rekabete dönüşmektedir (Ayata, 1988). Kadınların çoğu bir evde yatak odası takımı (84%), çocuk odası takımı (85%), yemek odası takımı (79%) ve salon takımının (80%) olması gerektiğini düşünmekte ve bunlara sahip olmadıklarından dolayı kendileri kötü hissetmektedir.

2. KADIN EMEĞİ VE “KAYNAKLARIN YOKSULLUĞU” (NUN) İDARESİ

Bu çalışmada “hane geçim stratejileri” kavramına eleştirel bir mesafeden yaklaşılmaktadır. Çünkü kavram, hem yoksulların kaynaklarına fazlaca önem vermekte (Gonzalez de la Rocha, 2007) hem de yetersiz kaynakları “idare etmek” için yoksullukla mücadele eden kadın emeğinin yükünü ve sömürsünü gizlemektedir. Kadınlar, geçim için gerekli mal veya hizmetlerin karşılanması için yetersiz hane gelirini, gıda, giysi, temizlik maddeleri, yakacak, elektrik/su tüketimi ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların karşılanması için “idareli kullanmak” zorunda kalmaktadır. “İdareli kullanmak”, “idare etmek” birçok durumda ihtiyaçlardan (hanenin ihtiyaçlarının yanı sıra, kadının kendi özel ihtiyaçları da) tamamen vazgeçmek anlamına gelmektedir. Kadınlar, çoğu zaman tüketilen ürün ve hizmetlerin kullanımından kısıntıya gitmekte ve bazı ürünleri ev içinde kendi emekleriyle üreterek “kaynakların yoksulluğu” nu idare etmektedir.

Bundan sonraki alt bölümlerde kadınların yoksulluğa karşı verdikleri mücadele,

hanenin temel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan yardım başvurusu, kadınların gelir getiren işlerde emeklerini kullanma biçimleri, eviçi kadın emeğinin yoğunlaşması, yaşam maliyetlerinin aşağıya çekilmesi, geçimlik üretim, kadınların kişisel ihtiyaçlardan vazgeçmesi ve paranın kullanılması temelinde incelenmektedir.

4.1. Yardım Başvurusu

Mingione (1987) yoksullukla başa çıkma stratejilerinde kaynakları ikiye ayırmaktadır. Birincisi, hane içi kaynakları içermektedir. İkinci ise, hane dışı kaynakların kullanılmasıdır. Hane dışı kaynaklar arasında devlet, özel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, yerel topluluklar, akraba, arkadaş gibi formal ve enformel kurumlar yer almaktadır.

Hane içi kaynakların gittikçe daralması, kentli yoksul haneleri hane dışı kaynaklara yönlendirmektedir. Yardım alan haneler örneğinde görüldüğü gibi, Türkiye’de yardıma bağlı yaşamını sürdüren hane sayısı son yıllarda artmaya başlamıştır. Yaşamını yardıma bağlı sürdüren hane sayılarındaki artışın önemli nedenlerinden biri yoksulluğun ve geçim sıkıntısının artmasıdır. Ancak, yardım alanların sayılarındaki artışın alt gelir gruplarına devlet veya belediyelerce yapılan yardımların artmasıyla da ilişkili olduğu söylenebilir. Bilgisine başvuru alan kadınların yüzde 93’ü yardım başvurusunu kendileri yapmıştır (Tablo 13).

Tablo 13: Yardım Başvurusunu Kimin Yaptığı

	Sayı	Yüzde
Kadının Kendisi	279	93,0
Kocası	4	1,3
Kadın ve kocası birlikte	8	2,7
Muhtar	3	1,0
Tanıdık	4	1,3
Diğer	2	0,7
Toplam	300	100,0

Kadınların yüzde 64,5’i, “kocaları utandırdığı ve çekindiği için” kendilerinin yardım almak için başvurduklarını belirtmiştir (Tablo 14). Kadınlar kültürel olarak evin geçiminden kendilerini sorumlu görmektedirler (Bora, 2002). Yardım almak için bu kurumlara başvuran ve her gün yemek kuyruklarında bekleyenlerin çoğunu kadınlar oluşturmaktadır. Ailenin geçiminden ideolojik olarak erkeklerin sorumlu tutulması ve evin geçimini sağlamada yaşadıkları başarısızlık ve zorluklar onlar üzerinde toplumsal ve kültürel bir baskının oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, erkekler için yardım almak ve/veya yardım almak için başvuruda bulunmak “gurur” ve “onur” meselesine dönüşmektedir.

Tablo 14: Kadınların Yardım Başvurusunu Yapma Nedeni

	Sayı	Yüzde
Kocasını utandırdığı, çekindiği için	127	64,5
Kocasını çalışıyor, vakti yok	21	10,7
Kocasını hasta, engelli	23	11,7
Kocasını sinirli	4	2,0
Kocasını sorumsuz	10	5,1
Eşiyle kavgalı olduğu için	2	1,0
Diğer	10	5,1
Toplam	197	100,0

Geleneksel ilişki ağları yardım başvurusu yapılmasında oldukça önemlidir. Kadınların çoğunluğu (77%) belediyenin yardım verdiği bilgisine arkadaş, komşu, akraba, tanıdık gibi birincil ilişkiler aracılığıyla ulaşmışlardır (Tablo 15). Haneler düzenli olarak gıda, yakacak ve giysi yardımı almaktadır. Çok az hane para yardımı almaktadır. Alınan yardım türleri arasında gıda ve yakacak ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 15: Belediyenin Yardım Verdiği Bilgisinin Kaynakları

	Sayı	Yüzde
Arkadaş-komşu	190	63,3
Akraba	23	7,7
Muhtar	56	18,7
Çocuğun okulundan	8	2,7
Aşevinden yardım alan tanıdıklardan	8	2,7
Belediyede çalışan tanıdıklardan	10	3,3
Kendim araştırdım öğrendim	3	1,0
Diğer	2	0,7
Toplam	300	100,0

Belediye çocukların okul ihtiyaçlarının karşılanmasında da yardımcı olmaktadır. Kadınların çoğu (%78) yardım aldıklarını çevresinden gizlememektedir. Kadınların bir kısmı ise, yardım aldıklarını özellikle kendi aileleri ve yakınlarıyla paylaşmamaktadır. Bunun nedenlerinden biri ise kocalarının ailenin geçimini sağlama konusunda başarısız olmalarıdır. Yoksulluk koşullarında kadınlar geleneksel cinsiyet rolleri altında ezilmekte ve erkeğe yüklenen evi geçindirmekle sorumlu birey rolünün başarısız olarak algılanmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Kadınlar dışarıda gelir getiren işlerde çalışmasalar bile, evin geçiminde önemli bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Ancak kadının eviçi emeği erkeğin gelir getirici faaliyeti kadar önemli görülmez. Yoksulluk koşullarında kadınların yaptıkları yardım başvurusu eviçi emekleri gibi görünmemektedir.

4.2. Gelir Getirici İşler

Hane stratejileri araştırmalarında (Chant, 1994; Demir, 1994; Gonzalez de la Rocha, 1994; ODTÜ, 2000, Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002; Rakodi, 1991) yoksul

hanelerde erkeğin çalışmasının yanı sıra diğer hane üyelerinin de işgücü piyasalarına katılarak hanenin refahını yükseltmeye çalıştıkları belirtilmektedir. Özellikle de “yoksulluğun kaynakları” modelinde hane refahının yükselmesi erkeğin düzenli maaşı ve ek gelir getiren işlerde harcadığı yoğun emek ve uzun zamana ve ayrıca kadınların ve çocukların çalışması sonucunda elde edilen gelire dayanmaktadır.

Görüşülen hanelerde erkeklerin yüzde 31,8’i işsizdir (Tablo 16). Çalışan erkeklerin yarısı (%50,7) başkasının yanında geçici olarak çalışmaktadır. Ücret-Maaş karşılığı çalışan erkeklerin oranı yüzde 36’dır. Kendi işi enformel emek kategorisinde yer alan erkeklerin oranı yüzde 10’dur. Kendine ait düzenli bir işi olanların erkeklerin oranı ise çok düşüktür (% 3). Yardım alan hanelerde erkeklerin çoğu düzenli, örgütlü ve güvenceli işlerden yoksundur. İstihdamın geçici olması ve düzensizliği, hanelerin geçimleri için gerekli gelirin istikrarsız olmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücretli çalışanların kazançları da oldukça düşüktür ve asgari ücretin altında kalmaktadır.

Tablo 16: Erkeklerin İstihdam Durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde
İşsiz	69	31,8
Çalışıyor	135	62,2
Emekli	13	6,0
Toplam	217	100,0

Tablo 17: Erkeklerin İş Deneyimi

	Sayı	Yüzde
Ücret-Maaş karşılığı çalışan	49	36
Kendi işi düzenli	4	2,9
Kendi işi enformel	14	10,3
Başkasının yanında geçici çalışıyor	69	50,7
Toplam	136	100,0

Hane stratejileri yazınında (Chant, 1994; Gonzalez de la Rocha; 1994; Rodrigues, 1994; Florence, 1996; Moser, 1998; Jaiyebo, 2003) düşen reel ücretler, erkeğin işsiz kalması ve kötüye giden ekonomik koşullar ve kadınların gelir getiren işlerde çalışmaya başlamaları arasında önemli bir ilişki kurulmaktadır. Diğer bir deyişle, erkeğin işgücü piyasalarındaki olumsuz konumu kadınların hanenin refahını yükseltmek için çalışmaya başlamasına neden olmaktadır. Yardım alan hanelerde, kadınların çoğu (%75) yaşamının bir döneminde gelir getiren bir işte çalışmıştır ve iş buldukça geçici işlerde çalışmaya devam etmektedir. Ancak kadınlar gelir açısından istikrarlı olmayan işlerde çalışmaktadır. Yaptıkları işler arasında mevsimlik işçilik, temizlik, evde parça başı iş (dantel, örgü vb), çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığı gibi işler yer almaktadır. Kadınların yaptıkları işler arasında mevsimlik işçilik ilk sırada yer almaktadır (%38). Temizlik (%35,3) ve evde parça başı iş yaparak (%28) gelir kazanan kadınların oranı da mevsimlik işçilik yapanların

oranına yakındır. Kadınların hepsi ekonomik zorluklar, hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı, kocalarının işsizliği ve istikrarsız kazançları ailenin geçimi için yeterli olmadığından çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir.

Kadın yoksulluğunun analiz edildiği çalışmalarda da belirtildiği (Daly, 1989; Payne, 1991) gibi, kadınlar çoğu toplumsal olarak düşük statülü işlerde çalışmaktadır ve yaptıkları bu işler ev içindeki konumlarıyla örtüşmektedir. Kadınların ev içinde yaptığı çocuk bakımı, yemek, temizlik, alışveriş gibi günlük işler ve bu işlere harcadığı zaman, eğitim düzeyleri, yaşları, ev içinde tanımlanan kadın ve erkek rollerinin ideolojik olarak benimsenmesi, eğitim düzeyleri, yaşları, işgücü olarak emek piyasasında yer almalarını etkilemektedir (Ecevit, 1990; Crompton, 1997; Lordoğlu ve Minibas, 1999, Güneş, 2006).

Yoksulların kaynaklarına fazlaca önem veren hane geçim stratejileri yaklaşımlarının tersine; yardım alan hanelerde kadınların toplumsal konumu, en önemli kaynakları olan emeğin niteliği, toplumsal ve kültürel yapılar, işgücü piyasalarının yapısal özellikleri kadınların hane refahını yükseltmek için verdikleri mücadeleyi olumsuz etkilemektedir. Yardım alan hanelerde hem erkeğin hem de kadının işgücü piyasalarındaki konumları “kaynakların yoksulluğu” modeli ile paralellik göstermektedir. Bu modelde belirtildiği gibi, işsizlik, geçici, düzensiz ve istikrarsız çalışma biçimleri hanelerin yoksullukla mücadelesini zora sokmakta ve hanelerin yoksulluğunu derinleştirmektedir.

4.3. Kadınların Eviçi Emeği

Kadınlar ailenin yeniden üretimi için ev içinde yoğun emek harcamaktadırlar. Emek gücünün yeniden üretimi (üretim sırasında tüketilen işgücünün ertesi güne hazır hale getirilmesi) için gerekli mal ve hizmetlerin tedarik edilmesi, bunların üretimi ve tüketilebilir hale getirilmesi (alışveriş, yemek pişirmek, ev temizliği, çamaşır yıkamak, ütü, bulaşık vb. işler), gelecek kuşakların yetiştirilmesi (çocuk bakımı ve yetiştirilmesi), yaşlı ve hastaların bakımı ev içinde kadın emeği üzerinden gerçekleşmektedir. Yoksulluk koşullarında kadınlar ev içinde ailenin bakımı ve geçimi için gerekli üretim faaliyetlerinde yoğun emek harcamaktadırlar (Ecevit, 1998:67; Gonzalez de la Rocha, 1995:19-21).

Yardım alan hanelerde kadınlar temizlik (ev temizliği, çamaşır yıkama vb.), mutfak işleri (yemeğin hazırlanması, bulaşık vb.), sobanın yakılması, suyun alımı eve taşınması, çocukların bakımı, yetiştirilmesi; gıda alışverişi, giysi alışverişi ve faturaların ödenmesi gibi işlerde yoğun emek ve zaman harcamaktadır (Tablo 18 ve Tablo 19).

Tablo 18: Evde İşleri Kimlerin Yaptığı

	Temizlik		Mutfak İşleri		Sobanın Yakılması		Su Taşınması		Çocukların Bakımı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	202	67,3	197	65,7	247	82,3	226	75,3	243	85,9
Kocası	-	-	1	,3	9	3,0	9	3,0	-	-
Çocuklar	10	3,3	11	3,7	5	1,7	19	6,3	11	3,9
Kadın/ Kız Çocuklar	74	24,7	77	25,7	20	6,7	29	9,7	18	6,4
Kadın/ Kocası	14	4,7	11	3,7	16	5,3	15	5,0	8	2,8
Diğer	-	-	3	1,0	3	1,0	0,2	0,7	3	1,1
Toplam	300	100,0	300	100,0	300	100,0	300	100,0	283	100,0

Tablo 19: Alışveriş ve Fatura Ödemelerini Kimlerin Yaptığı

	Gıda Alışverişi		Giysi Alışverişi		Faturaların ödenmesi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	189	63,0	166	55,3	161	53,7
Kocası	12	4,0	14	4,7	65	21,7
Çocuklar	9	3,0	8	2,7	16	5,3
Kadın/Kız Çocuklar	46	15,3	49	16,3	20	6,7
Kadın/Kocası	38	12,7	47	15,7	25	8,3
Diğer	6	2,0	16	5,3	13	4,4
Toplam	300	100,0	300	100,0	300	100,0

Yardım alan hanelerin çoğunda bu işlerin yapılmasında kız çocuklarının annelerine yardımcı oldukları gözlemlenmiştir. Eskişehir’de 2005 yılında 105 kadının bilgisine başvurularak farklı emek kategorileri açısından kadın yoksulluğunun incelendiği başka bir araştırmada (Güneş, 2006), ağır koşullarda geçici ve düzensiz çalışan birçok kadının ev işlerinden şikâyetçi olsa da bu işleri yapmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca yeniden üretim faaliyetleri, kadın ve erkek tarafından eşit şekilde paylaşılmak yerine kız çocukları ve akraba emeği kullanılarak yerine getirilmektedir. Kadınlar, ideolojik olarak yeniden üretilen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı; ev işlerinin sorumlusu olarak kendilerini görmektedir. Aynı araştırmada, gelir kazanan kadınların çoğunun, ev işlerini kadın ve erkeğin birlikte paylaşması gereken işler olarak düşündüğü ancak erkeklerin bu işleri yapmamasından dolayı kadınların zorunlu olarak bu işleri yaptıkları

ortaya konmaktadır. Yardım alan hanelerde de kadınlar ev işlerinin sorumlusu olarak kendilerini görmektedir. Kadınların çoğu hem her gün aşevinden düzenli yemek almakta hem de ev işlerinde yoğun emek harcamaktadır.

4.3.1. Geçimlik Üretim

Yoksullukla başa çıkma stratejilerinden biri hane içi kaynakların yoğun olarak kullanılmasıdır. Gıda, giysi gibi mal ve hizmetlerinin hane içinde üretilmesini buna örnek olarak verebiliriz (Snel ve Staring, 2001). Hane içi kaynakların geçimlik mal ve hizmetlerin üretilmesinde kadın emeği önemli bir oynamaktadır. Diğer bir deyişle, piyasadan elde edilen mal ve hizmetlerin maliyetlerinin aşağıya çekilmesinde kullanılan kadın emeği ev içinde geçimlik malların üretiminde de yoğun olarak kullanılmaktadır. Ancak kadınlar arasında evde geçimlik ürünlerin üretilme oranları düşüktür. Yine de kadınlar arasında ailenin geçimi ve satın almamak için ev içinde üretilen ürünler arasında ekmek (52%), mantı (60%), tarhana-erişte (40%), turşu (77%), salça (37%), konserve (31%) ve reçel (40%) ilk sırada yer almaktadır (Tablo 20). Özellikle salça, konserve ve reçel üretiminin maliyeti yüksektir ve kadınlar bu ürünleri parasızlıktan dolayı daha az üretmektedir (Tablo 20).

Tablo 20: Geçimlik Üretim

	Evde Üretim Sayı	Yüzde	Üretmem Sayı	Yüzde	Toplam	Yüzde
Ekmek	156	52,0	144	48,0	300	100,0
Mantı	179	59,7	121	40,3	300	100,0
Tarhana-erişte	121	40,3	179	59,7	300	100,0
Reçel	120	40,0	180	60,0	300	100,0
Turşu	230	76,7	70	23,3	300	100,0
Salça	111	37,0	189	63,0	300	100,0
Konserve	92	30,7	208	69,3	300	100,0

Tablo 21: Evde Gıda Üretimi Yapmama Nedenleri

	Sayı	Yüzde
Malzeme Pahalı-Parasızlık	288	96,0
Zaman Yok	4	1,3
Yapmasını Bilmiyor	4	2,7
Toplam	300	100,0

Ankara’da kentli yoksul hanelerin geçinme stratejileri üzerine yapılan bir alan araştırmasında (ODTÜ, 2000) kadınların hanenin geçimi için ev içinde gıda üretiminde buldukları belirtilmektedir. Ancak yardım alan hanelerde kaynakların yetersizliğinden dolayı geçimlik üretim daha az yapılmaktadır. “Kaynakların yoksulluğu” (Gonzalez de la Rocha, 2007) modelinde de belirtildiği gibi eviçi geçimlik ürünlerin üretilmesi görece olarak haneye düzenli bir gelir akışıyla sağlanabilmektedir. Oysa yardım alan haneler eve düzenli bir maaşın gelmemesinden dolayı hem eviçi geçimlik ürünlerin üretilmesinde zorluk yaşamakta hem de yaşamlarını gıda, yakacak gibi yardımlara bağlı sürdürmektedirler.

4.3.2. Yaşam Maliyetlerinin Aşağıya Çekilmesi

Tüketim kalıpları, sosyolojik olarak tarihsel ve kültürel bir içeriğe sahip olduğu için mekanik olarak da doğrudan gelir seviyesini yansıtmaz. Ancak gelir seviyesi, tüketim kalıplarına uygun ürünlerin alınmasında etkilidir. Gelir seviyesi yükseldikçe hanelerin piyasada üretilen mal ve hizmetlere ulaşımı kolaylaşır. Ekonominin yükselme dönemlerinde gıda, giysi ve dayanıklı tüketim mallarına olan talepte artmaktadır. Ancak ekonomik krizlerin, işsizliğin ve gelir seviyesinin düştüğü zamanlarda haneler eğitim, sağlık, gıda, giysi gibi temel ihtiyaçların tüketilmesinde kısıntıya gitmektedir (Gonzalez de la Rocha, 1995).

Yardım alan hanelerde de gıda, giysi, elektrik, su kullanımı, ulaşım, iletişim, ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında kısıntıya gidilmektedir. Hanenin temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda kısılmasında kadın emeği önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların çoğu gıda malzemelerini, sebze ve meyve ihtiyaçlarını genellikle pazardan ve ucuz dükkânlardan karşılamakta ve pazar kapandıktan sonra arta kalan ürünleri toplamaktadır (Tablo 22). Haneler sabah kahvaltısında genellikle çay, ekmek ve yanında en az bir çeşit (margarin, peynir, zeytin, vb.) besin tüketmektedirler (Tablo 23). Diğer yoksulluk çalışmaları da (Rodriguez, 1994; Gonzales de la Rocha, 1995; Florence, 1996) hanelerin satın alma gücü azaldığı için, kadınların süt, yumurta, peynir, et, balık, pirinç, bal, meyve gibi ürünlerin tüketiminde kısıntıya gittiği ve bunların düzenli tüketilemediklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 22. Gıda Alışverişinin Nereden Yapıldığı

	Sayı	Yüzde
Yiyecek alamıyor	5	1,7
Pazardan	66	22,0
Ucuz Yerlerden	186	62,0
Pazardan Topluyor	12	4,0
Hepsi	16	5,3
Bakkal	15	5,0
Toplam	300	100,0

Tablo 23. Genellikle Kahvaltıda Tüketilen Gıda ürünleri

	Sayı	Yüzde
Çorba, çay ve ekmek	24	8,3
Akşamdan kalan yemek	11	3,7
Çay, ekmek ve yanında bir çeşit yiyecek (margarin, salça, patates)	123	41,0
Çay, ekmek ve yanında en az iki çeşit yiyecek (zeytin, peynir, margarin, salça, patates)	138	46,0
Kahvaltı yapmıyor	4	1,3
Toplam	300	100,0

Kadınlar genellikle hane bireylerinin giysi ihtiyaçlarını karşılamak için mahalle pazarlarını tercih etmektedir. Kadınlar özellikle pazara ucuzlğundan dolayı geç saatlerde çıkmaktadır. Bazı kadınlar giysi ihtiyaçlarının karşılanmasında, aile ve akrabalar arası dayanışma ve yardımlaşma ilişki ağları kullanmaktadır. Türkiye’de yapılan bazı yoksulluk araştırmalarında da yoksullukla mücadelede, toplumsal ilişki ağlarıyla bağlantıya geçen kadın emeğinin rolünün altı çizilmiştir (ODTÜ, 2000; Baysu, 2002; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002). Hanelerde ikinci el kullanılmış giysi tüketimi yaygındır. Bu hanelerin bir kısmı, giysi (ikinci el kullanılmış) ihtiyaçlarını belediyeden sağlanan yardımlarla karşılamaktadır.

Gıda ve giysi ihtiyaçlarının karşılanması ve tüketiminde yapılan kısıntının yanı sıra kadınların çoğu elektrik (%92,4) ve su kullanımında (%78,7), ulaşım maliyetlerinin aşığıya çekilmesinde (%97,3), telefonun kullanılması (%97,7) ve evin ısıtılmasında (%97) kısıntıya gitmektedir (Tablo 21).

Tablo 21: Elektrik, Su, Ulaşım, telefon ve Isınmadan Kısıntı Yapılıp Yapılmadığı

	Kısıntı yaparım	Yüzde	Kısmam	Yüzde	Toplam	Yüzde
Elektrikten	268	92,4	22	7,6	290	100,0
Sudan	222	78,7	60	21,3	282	100,0
Ulaşımından	292	97,3	8	2,7	300	100,0
Telefondan	171	97,7	4	2,3	175	100,0
Isınmadan	291	97	9	3,0	300	100,0

Klasik yoksulluk çalışmalarında konutta elektrik, su, yol gibi altyapı hizmetlerinin olup olmaması ve bu tür hizmetlere erişebilirlik düzeyi yoksulluk göstergeleri arasında yer almaktadır. Örneğin, güvenli ve temiz suya erişim yoksulluğun temel göstergelerinden

biridir (Birleşmiş Milletler, 1997). Ancak bu tür çalışmalarda elektrik, su gibi hizmetler maliyetlerini düşürmek için kadın emeğinin verdiği çabaya dikkat çekilmemektedir. Kamusal hizmet alanında devlet girişimciliğinin özelleştirilmesi bu hizmetlerinin maliyetlerini yükseltmiştir. Piyasalaşan kamusal hizmetler hanelerin yaşam maliyetlerini yükseltmiştir.

Elektrikten kısıntı yapan hanelerin yaşam maliyetlerini aşağıya çekme biçimleri ise genellikle şöyledir: Kadınlar genellikle çamaşırı ellerinde yıkamakta, evi temizlerken elektrikli süpürge yerine çalı süpürgesi kullanmaktadır. Haneler sadece bir odanın ışığı yakarak geceleri genellikle televizyon ışığında oturmaktadır. Kışın buzdolabı çalıştırılmaz. Su sobanın üzerinde ya da bahçede kovanın içinde güneş enerjisi ile ısıtılmakta. Düşük voltaj lamba kullanılmaktadır. Evde olan elektrikli ev aletleri çok az kullanmakta. Hava kararmadan haneler genellikle ışık yakmamaktadır.

Kadınların yaşam maliyetlerini aşağıya çekmek için suyu kullanma biçimleri şöyledir: Kadınlar su ihtiyaçlarını tulumbadan karşılarken, çamaşır makinesini nadiren kullanmakta, gereksiz yere su akıtmamakta, bulaşıkları akıtma su yerine leğende durulamaktadırlar. Ayrıca kadınlar çoğu ulaşım giderlerinden tasarruf etmek için iş ve alışveriş için otobüs ve tramvaya binmek yerine yürümeyi tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Kadınların ısınmadan tasarruf etmek için uygulamak zorunda kaldıkları yollar arasındaysa şunlar yer almaktadır: Sadece bir odaya soba kurma, az miktarda odun, kömür yakma, soğuk gelen yerleri kapatma, çocukların olmadığı saatte sobayı yakmama, ucuz kömür kullanma, atık maddeler yakma, kömürün külünü ısıtıp tekrar yakma, yakılan kömürün artıklarını süzüp tekrar ısınmak için kullanma, yakılacak madde yoksa yorganın altında oturma, aile bireylerinin kalın giysilerle (palto, kaban vb.) evde oturması.

4.3.3. Kişisel İhtiyaçlarından Vazgeçme

Yoksulluğu gelir/tüketime dayalı makro düzeyde analiz eden klasik yoksulluk çalışmaları, hane içine kaynakların aktarılması, aktarılan kaynakların tahsisi ve bölüşüm ilişkilerini açığa çıkarmada sınırlılıklara sahiptir. Oysa aile içinde kaynakların bölüşümü ve tüketiminde toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı eşitsizlikler yaşanmaktadır (Folbre, 1986; Dwyer ve Bruce, 1988, Kabeer, 1991). Hane içinde maliyet/fayda hesabı, fedakârlık rolü, farklı güç dağılımı dikkate alındığında bütün aile üyelerinin ortak faydayı sağladığını söylemek zorlaşmaktadır (Moen ve Wethington, 1992; Nelson ve Smith, 1999).

Birçok niteliksel araştırma kadınların yiyecek tüketiminde öncelikleri çocukları ve eşlerine bıraktıklarını ortaya koymaktadır (Land, 1983; Charles ve Kerr, 1987; Brennen

ve Wilson, 1987; Graham, 1987, Güneş, 2006). Bu çalışmada da, gıda tüketiminde hane içinde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Yardım alan hanelerde kadınların tamamına yakını, yiyecek tüketiminde önceliği çocuklarına ve kocalarına bırakmaktadır. Kadınlar özellikle eve az miktarda giren gıda ürünlerinin (et, meyve gibi) tüketiminde önceliği çocukları ve kocalarına bırakmaktadır. Klasik yoksulluk çalışmalarının haneyi piyasa ekonomisinin önermeleri çerçevesinde değerlendiren ilkeleri, özellikle de hanenin ortak refahını azamiye çıkarmak için kaynakların hanedeki bireyler tarafından eşit şekilde bölüştürüldüğü varsayımı, kadınların diğer kaynakların tüketiminde olduğu gibi yiyecek tüketiminde de kendi önceliklerinden vazgeçmelerini açıklamakta yetersizdir.

4.3.4. Paranın Kullanımı

“Yeni Ev Ekonomisi” yaklaşımı, hanenin ortak refahını azamiye çıkarmak için kazancın hane üyeleri arasında eşit bir şekilde bölüştürüldüğü ve bütün üyelerin karar sürecindeki tercih haklarının eşit olduğunu varsaymaktadır. Oysa gerekli mal ve hizmetlerin karşılanmasında harcanan para, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri içermektedir. Paranın idaresi ve kontrolü toplumsal cinsiyet ilişkilerini içerir. Hane içinde alınan kararlar, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve çatışmaları içermektedir. Hane stratejileri analizlerinde ataerkil güç ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Erkekler parayı “kontrol” ederken, kadınlar parayı “idare” etmektedir (Daly, 1989). Özellikle yoksul hanelerde, ihtiyaçların karşılanması için az veya “olmayan paranın” idaresi kadınların sorumluluğundayken, hanenin geliri yükseldikçe bunun denetim ve kontrolü erkeğin eline geçmektedir. Parayı idare etmek kadınlar için ağır bir yük ve stresli bir iş iken, yüksek gelirin kontrolü erkeğin gücünü ifade etmektedir (Payne, 1991; Pahl, 1980).

Hanenin yiyecek (% 83), giysi (%75), ev eşyası (%69), çocukların okul ihtiyaçlarının (%76) karşılanması ve paranın harcanmasında çoğunlukla kadınlar karar vermektedir. Ancak, haneye gelen gelir miktarı çok düşük olduğu için, kadınlar az miktarda para ile aile ihtiyaçlarının karşılanmasında yoğun stres yaşamaktadır. Kıt kaynakların idare edilmesi, kadınların ruhsal ve fiziksel sağlıklarını olumsuz etkilemekte ve az miktar parayla ailenin mutfak ihtiyacını karşılayamamak, kadınlar için sıkıntılı ve stresli bir sürece dönüşmektedir (Payne, 1991; Cropmton, 1997).

3. SONUÇ

Bu çalışmada, yoksullukla başa çıkmada “hane geçim stratejileri” kavramına eleştirel bir mesafeden yaklaşmıştır. Çünkü kavram yoksulların kaynaklarına fazlaca önem vermekte ve yetersiz kaynakları “idare etmek” için yoksullukla mücadele eden kadın emeğinin yükünü gizlemektedir. Kadınlar geçim için gerekli mal ve hizmetlerin

karşılanması için olmayan veya yetersiz hane gelirini, gıda, giysi, temizlik maddeleri, yakacak, elektrik/su tüketimi ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların karşılanması için “idareli kullanmak” zorunda kalmaktadır. “İdareli kullanmak”, “idare etmek” birçok durumda ihtiyaçlardan (hanenin ihtiyaçlarının yanı sıra, kadının kendi özel ihtiyaçları da) tamamen vazgeçmek anlamına gelmektedir. Kadınlar çoğu zaman tüketilen ürün ve hizmetlerin kullanımından kısıntıya gitmekte ve bazı ürünleri ev içinde kendi emekleriyle üreterek “kaynakların yoksulluğu” nu idare etmektedir.

Yardım alan hanelerde kadın ve erkeklerin çoğu emek güçlerini kullanabilme potansiyeline uygun yaşıdadır. Kadın ve erkeğin eğitim düzeyleri düşüktür. Geçim yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, iş gücü piyasalarında yüksek maaşlı, düzenli ve istikrarlı işler için rekabet edebilecek insan sermayesine sahip olmadıkları görülmektedir. Erkeklerin meslekleri eğitim düzeyleriyle örtüşmektedir.

Hanelerin çoğu Eskişehir’e 1980 sonrası göç ederek yerleşmiştir. Geçim sıkıntısı ve ekonomik zorluklar göç etme nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Yoksullukla mücadelede göçün başarısı işgücü piyasalarında düzenli maaşa ulaşabilecek iş imkânları ve toplumsal dayanışma ağlarının varlığıyla ilişkilidir. “Kaynakların yoksulluğu” modelinde de ortaya konulduğu gibi işgücü piyasalarının yapısal koşulları (işsizlik, düzensiz ve istikrarsız çalışma) hanelerin yoksulluğunu derinleştirmektedir. Stratejik bir karar olarak göç uzun dönemde hanelerin yoksulluktan kurtulmasını sağlayamamıştır.

Hanelerin çoğu tek katlı ve fiziki koşulları yetersiz konutlarda oturmaktadır. Oturulan konutun mülkiyetine sahiplik oranı düşüktür. Hanelerin çoğu kiracıdır ve bir kısmı da akraba konutlarında kira ödemedi oturmaktadır. “Geçim yaklaşımı” için konut, fiziksel bir sermaye olarak hanelerin yoksullukla başa çıkmasında önemli bir varlıktır. Oysa yardım alan haneler için konut hanelerin yoksullukla mücadelede kullanacakları üretken bir kaynak değildir. Ancak çok az hane barınma sorununu geleneksel destek ve dayanışma ağları aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır. “Kaynakların yoksulluğu” modelinde de belirtildiği gibi dayanışma ve destek ağları kentli yoksul haneler için gittikçe zayıflamaktadır.

Yardım alan hanelerde erkek işsizliği, düzensiz, istikrarsız işlerde çalışma ve gelir yetersizliği hanenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak haneler gıda, yakacak, giysi, eğitim, nakit gibi yardımlara bağlı yaşamlarını sürdürmektedir. Yoksullukla mücadelede haneye gelen yardımların sağlanmasında kadınların önemli bir rolü vardır. Çünkü erkekler için yardım almak ve/veya yardım almak için başvuruda bulunmak “gurur” ve “onur” meselesidir.

Yoksullukla başa çıkmak için kadınların çoğu iş buldukça geçici ve düzensiz

işlerde (mevsimlik işçilik, temizlik, evde parça başı iş (dantel, örgü vb), çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığı vb) çalışmaktadır. Kadınlar yaptıkları bu işlerde sosyal güvenceye sahip değildir. Yaş, eğitim seviyesi, eviçi sorumlulukları kadınların geçici, düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmalarını etkileyen faktörlerdir.

Kadınların hemen hepsi yetersiz barınma koşullarında, hanenin geçimi için gerekli mal ve hizmetlerin temini, kaynakların kullanımı ve tüketilebilir hale getirilmesi ve idaresi konusunda emeklerini yoğun bir biçimde kullanarak yoksullukla mücadele etmektedirler. Hanenin geçimi için mücadele eden kadınlar aynı zamanda kendi özel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Bu da yoksulluk koşullarında kadınların daha çok ezilmesine, ikincil ve eşitsiz konumlarının derinleşmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- Adaman, F. ve Ç. Keyder (2006), *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*
ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf
Erişim tarihi: 7.02.2006
- Ayata, S. (1988), “Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı”, *Toplum ve Bilim*, 42 (Yaz): 5–25
- Aldrich, B. ve Sandhu, R. (1997), *Housing the Urban Poor*, London:Zed.
- Becker, G.S. (1965), “A Theory of the Allocation Time”, *Economic Journal*, 75: 493–517
- Baysu, G. (2002), *Looking at Women’s Poverty in Poor Households*, Basılmamış Master Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Birleşmiş Milletler. (1997), *Human Development Report 1997: Concepts and Measurement of Human Development*, OUP: New York.
- Bora, A. (2002), “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?:Yoksulluk, Kadınlar ve Hane”, N. Erdoğan (Der.), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.
- Brannen, J. ve G. Wilson (1987), *Give and Take in Families in Resources Distribution*, London: Allen and Unwin.
- Charles, N. ve M. Kerr (1987), “Just the Way It Is: Gender and Age Differences in Family Food Consumption”, J. Brannen and G. Wilson (Der.), *Give and Take in Families: Studies in Resources Distribution*, London: Allen and Unwin.
- Crompton, R. (1997), *Women and Work in Modern Britain*, New York: Oxford University Press Inc.
- Chant, (1991), *Women and Survival in Mexican Cities Perspectives on Gender, Labour Market and Low Income Households*, Manchester and New York: Manchester University Press.
- Chant, S. (1994), “Women, Work and Household Survival Strategies in Mexico, 1982-1992: Past Trends, Current Tendencies and Future Research”, *Bulletin of Latin American Research*, 13 (2): 203-233.
- Chambers, R. ve G.R. Conway (1992), *Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st century*, IDS Discussion Paper No. 296: IDS, Brighton.
- Daly, M. (1989), *Woman and Poverty*, Dublin: Attic Press.

- Dwyer, D. ve J. Bruce (1988), *A Home Divided: Women and Income in the Third World*, Stanford: Stanford University Press.
- Demir, E. (1994), "1980 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Ekonomi Politikaların Kent Emekçi Ailelerin Geçim Stratejileri Üzerine Etkisi", *Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler - 1*. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ankara, Sosyoloji Derneği, 357-366.
- Ecevit, Y. (1998), "Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeginin Kullanımında Değişmeler", F. Özbay (Der), *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeginde ve İstihdamında Değişmeler: Türkiye Örneği*, İstanbul: T.C. Başbakanlık-Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve İnsan Kaynağı geliştirme Vakfı.
- Ecevit, Y. (1990), "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri", Ş. Tekeli (Der.), *Kadın Bakış Açısından Kadınlık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 117-128.
- Erder, S. (1996), *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Engelen, T. (2002), "Labour Strategies of Families: A Critical Assessment of An Appealing Concept", *IRSH*, 47: 453-464
- Florence, B.E. (1996), "After Revolution: Neo-Liberal Policy and Gender in Nicaragua", *Latin America Perspective* 23(1):27-48.
- Folbre, N. (1986), "Cleaning House: New Perspectives on Households and Economic Development", *Journal of Development*, 22(1): 5-40.
- Gonzalez de la Rocha, M. (2007), "The Construction of the Myth of Survival", *Development and Change*, 38(1): 45-66
- Gonzalez de la Rocha, M. (2001), "From the Resources of Poverty to the Poverty of Resources? The Erosion of a Survival Model", *Latin American Perspectives*, 28 (4):72-100
- Gonzalez de la Rocha, M ve Barbara B. Grant (1995), "The Urban Family and Poverty in Latin America", *Latin American Perspectives*, 22 (2):12-31
- Gonzalez de la Rocha, M. (1994), *The Resources of Poverty: Women and Survival in a Mexican City*, Oxford: Blackwell.
- Graham, H. (1987), "Being Poor: Perceptions and Coping Strategies of Lone Mothers", J. Brannen ve G. Wilson (Der.) *Give and Take in Families: Studies in Resources Distribution*, London: Allen and Unwin.
- Güneş, F. (2009a), "Türkiye'de Yeni Liberal Ekonomi Politikaları ve Krizlerin Kadınların Emek Piyasası ve Ev içinde Emek Kullanma Biçimleri Üzerindeki Etkileri", *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 46 (532): 15-28
- Güneş, F.(2009b), "Kentsel Yoksulluk/Dışlanma (MI), Göç ve İstihdam: Eskişehir'de Belediyeden Yardım Alan Haneler", *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, T.C. Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F 9 (18):449-470
- Güneş, F. (2006) , *Woman's Labor and Poverty: The Case of Eskişehir in Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: ODTÜ.
- Hareven, T.K. (1991), "The History of the Family and Complexity of Social Change", *American Historical Review*, 96: 95-124
- İşık, O. ve M.M. Pınarcıoğlu (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jaiyebo, O. (2003), "Women and Household Sustenance: Changing Livelihood and Survival Strategies in the Peri-Urban Areas of Ibadan", *Environment and Urbanization*, Vol.15, No: 1: 111-120.
- Kabeer, K. (1991), *Gender, Production and Well-Being: Rethinking the Household Economy*, IDS Discussion Paper No. 288, Brighton: IDS.
- Kalaycıoğlu, S. ve H. Rittersberger-Tılıç (2002). "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan

- Yoksullukla Başetme Stratejileri” A. Alpay (Der.), *Kentleşme Göç ve Yoksulluk*, Dikmen, İmaj yayıncılık:197–247.
- Kaygalak, S. (2001), “Yeni Kentsel Yoksulluk ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği”, *Praksis 2* (Bahar): 124–172.
- Krantz, L. (2001), *The Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction, February, Swedish International Development Cooperation Agency, Report, Sweden: Sida.*
- Land, H. (1983), “Poverty and Gender: The Distribution of Resources within Families”, *M. Brown, The Structure of Disadvantage*, London: Heinemann.
- Lingman, L. (2005), *Structural Adjustment, Gender and Household Survival Strategies: Review of Evidence and Concerns*,
<http://www.umich.edu/~cew/PDFs/pubs/lingamrept.pdf> Erişim: 11.12.2009
- Mingione, E. (1987), “Urban Survival Strategies, Family Structure and Informal Practices”, M.P. Smith ve J.R. Foggin (Der.), *The Capitalist City: Global Restructuring and Community Politics*, Oxford: Basil Blackwood Ltd.
- Miranda, C. (2002), *Sustainable Livelihoods Approach: Concept And Practice*, 1–7.
http://www.devnet.org.nz/conf2002/papers/Cahn_Miranda.pdf Erişim: 13.09.2009
- Moen, P. ve E. Wethington (1992), “The Concept of Family Adaptive Strategies”, *Annual Review of Sociology*, 18: 233–251
- Moser, C. (1996), *Confronting Crisis: A Comparative Study of Household Responses to Poverty and Vulnerability in Four Poor Urban Communities*, World Bank Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series no. 8.
- Moser, C. (1998), “Reassessing Urban Poverty Reduction Strategies: The Assess Vulnerability Framework”, *World Development*, 26 (1) :21–45
- Muthwa, S. (1994), “Female Household Headship and Household Survival in Soweto”, *Journal of Gender Studies*, 3 (2):65–175
- Nelson, M.K. ve J. Smith (1999), *Working Hard and Making Do. Surviving in Small Town America*, London: University of California Press.
- ODTÜ (2000), *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri-Ankara Örneği*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşleri.
- Pahl, J. (1980), “Patterns of Money Management Within Marriage”, *Journal of Social Policy*, 9(3): 313-335.
- Payne, S. (1991), *Women, Health and Poverty: An Introduction*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Rakodi, C. (1991), “Women’s Work or Household Strategies?”, *Environment and Urbanization*, 3 (2):38–45
- Rakodi, C. (1999), “A Capital Assets Framework for Analyzing Household Livelihood Strategies: Implications for Policy”, *Development Policy Review*, (17): 315-342
- Rodriguez, L. (1994), “Housing and Household Survival Strategies in Urban Areas: A Case Study of Solanda Settlement, Quito, Ecuador”, F.Meer (Der.), *Poverty in 1990s: The Responses of Urban Women*, UNESCO and International Social Science Council: Paris, 135-150.
- Rosas, R.E. (2002), “Women and Survival Strategies in Poor Urban Contexts: A Case Study from Guadalajara, Mexico”, *JDSI*, 18 (2–3):81–108
- Sen, A. (1981), *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.
- Schmink, M. (1984), “Household Economic Strategies: review and Research Agenda”, *Latin American Research Review*, 19 (3):87-101

- Snel, E. ve R. Staring (2001), "Poverty, Migration and Coping Strategies", *Focaal-European Journal of Anthropology* 38: 7–22
- Tilly, L.A. (1979), "Individual Lives and Family Strategies in the French Proletariat", *Journal of Family History*, 4: 137–152
- Tilly, L.A. (1987), "Beyond Family Strategies, What?", *Historical Methods, A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History*, 20 (3): 123–125.
- Viazzo, P.P ve K.A. Lurch (2002), "Anthropology, Family History, and the Concept of Strategy", *IRSH*, 47:423–452
- UNDP (1999), *Sustainable Livelihoods Documents: Introduction, Overview and Sustainable Livelihoods: Concepts, Principles and Approaches to Indicator Development*.
<http://www.undp.org/sl> Erişim Tarihi: 1.11.2001
- Wallace, C. (2002), "Household Strategies: Their Conceptual Relevance and Analytical Scope in Social Research", *Sociology*, 36 (2): 275–292
- World Bank (1990), *World Bank Development Report 1990: Poverty*, New York: Oxford University Press.

Özet

YOKSULLUKLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ, “KAYNAKLARIN YOKSULLUĞU” VE KADIN EMEĞİ

Bu makalenin temel amacı, yardım alan hanelerde kadınların yoksulluğa karşı nasıl mücadele ettiklerini analiz etmektir. Hane stratejileri kavramı, özellikle 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelerde; yeniden yapılanma politikaları ve ekonomik krizlerin yoksullaştırıcı etkileriyle hanelerin nasıl başa çıktıklarını anlamak için kullanılmaktadır. Geçim stratejisi analizinde insanlar yoksulluğun pasif kurbanları yerine üretken ve aktif aktörler olarak görülmektedir. Ancak yoksulluğa karşı geliştirilen stratejiler hanelerin sahip olduğu kaynaklar ve içinde buldukları yapısal koşullardan bağımsız değildir. Bu çalışmada “hane geçim stratejileri” kavramına eleştirel bir mesafeden yaklaşılmaktadır. Çünkü kavram hem yoksulların kaynaklarına fazlaca önem vermekte hem de “kaynakların yoksulluğu” nu “idare etmek” için yoksullukla mücadele eden kadın emeğinin yükünü gizlemektedir. Bu inceleme Eskişehir’de belediyelerden yardım alan 300 hane üzerine yapılan alan araştırmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geçim Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu, Kadın Emeği

Abstract

STRATEGIES FOR COPING WITH POVERTY, “POVERTY OF RESOURCES” AND WOMAN’S LABOUR

This article mainly aims to analyze fighting methods against poverty, of the women of the households who get relief. The concept of household strategies is used for understanding how households cope with the impoverishing impacts of restructuring policies and economic crisis especially in the developing countries since eighties. In the survival strategies analysis, people are considered as productive and active actors instead of being passive victims of poverty. However strategies developed against poverty are not independent from own resources of the households and structural condition they live in. This study has a critical approach to the concept of household survival strategies, since this concept overrates the resources of the poor and disguises the load on the labor of women who fight against poverty in order to “manage” the “poverty of resources”. This study based on the field research made on 300 households that get relief from the municipalities in Eskişehir.

Key words: Survival Strategies, Poverty of Resources, Woman’s labor